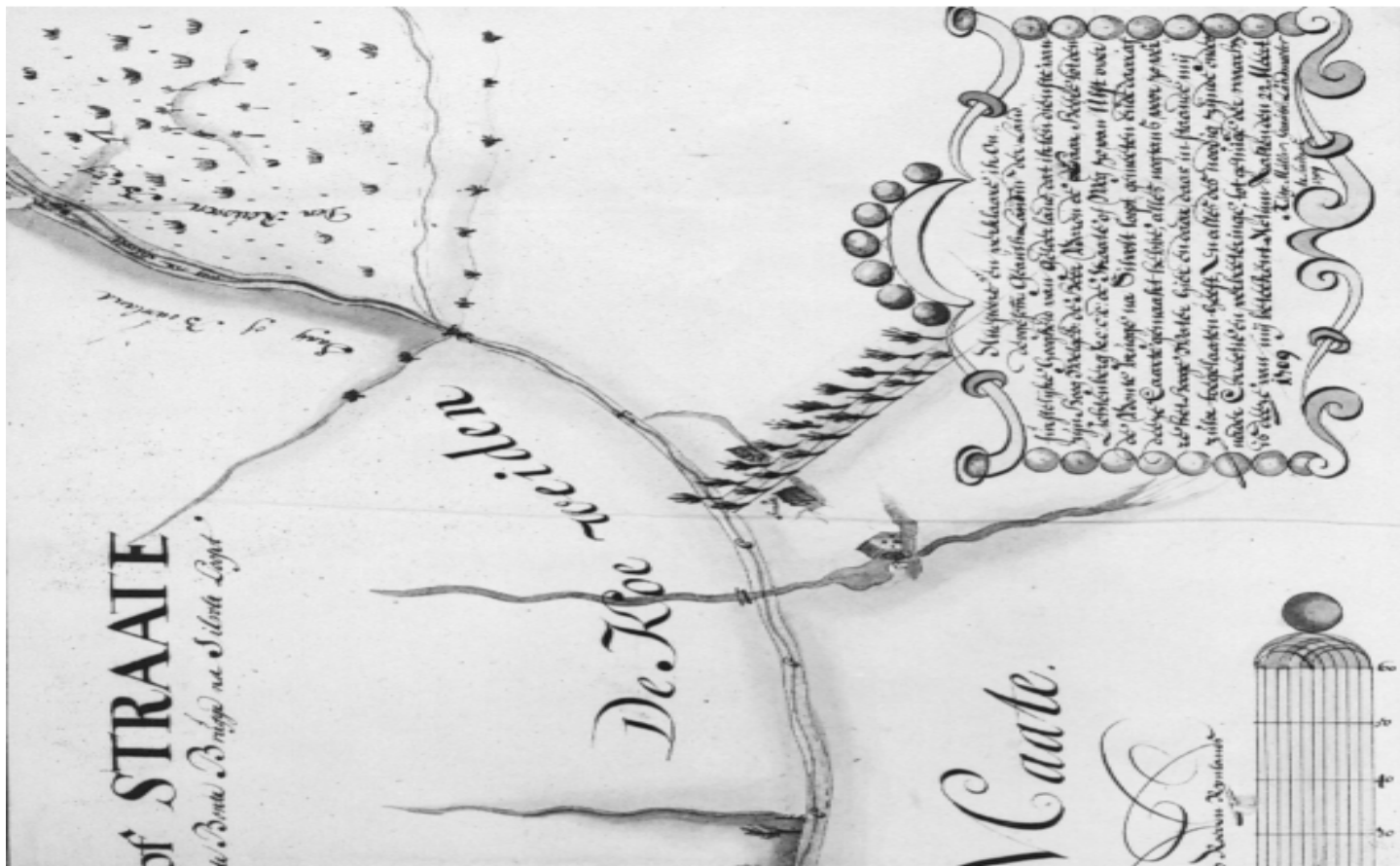
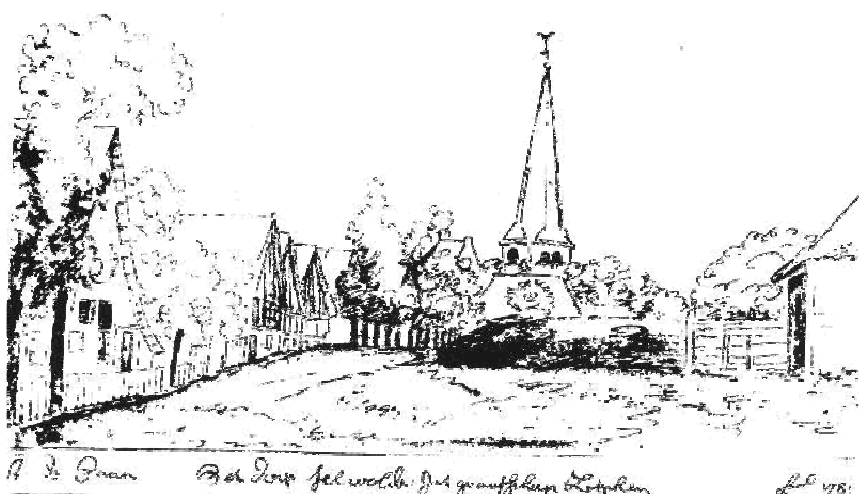


Bulletin heemkundige vereniging *Old Sillevold*





Heemkundige vereniging *Old Sillevold*

Op de voorpagina:

'De Weg of Straate so over de Bonte Brugge na Silvolde loopt',

Algemene kaartenverzameling Gelders Archief, nr.513, Rutger Muller, 1709.

Inhoud

Voorwoord 4

De Mauritiusparchie en de Mauritiuskerk 6
door Els Kraan

Dreug of nat, dreug of nat 7
door Bennad van de Weikamp

Criminele rechtspraak in het Ambt Wisch voor 1800 8
door Frans Winkels te Tiel

Het proces tegen Jacob Gerrits/Gerritsen (1713) 26

Cursus Oud-schrift 37

Activiteitenkalender 38

Voorwoord

We willen dit voorwoord beginnen met u als leden weer eens even wat bij te praten over het wel en wee van onze vereniging.

Op 8 juni sloten we het vorige verenigingsseizoen af met een bezoek aan onze nieuwe archiefruimte in de Drufabriek en een gezellig samenzijn bij het Weerstation De Lichtenberg.

De Open Monumentendag 2010 was op zaterdag 11 september. Voor de gemeente Oude IJsselstreek vond de start plaats bij Café 't Centrum; dus Silvolde stond dit jaar centraal! De Mariagrot van het voormalige klooster St. Clara, het Begraafplaatsproject van Old Sillevold op de R.K. Begraafplaats en de diverse andere objecten kregen de volle aandacht van het publiek.

De Monumenten prijs 2010 ging dit jaar naar het stichtingsbestuur van de Ettense Molen De Witten. Zeer verdiend! Proficiat!

Op 19 oktober hielden we bij Herberg Jan weer onze eerste soosavond van het seizoen 2010-2011. Bij de opening richtte Bernard Dorrestijn een hartelijk welkomstwoord aan het adres van Janny Kunst en haar kinderen en verdere familieleden en aanwezige leden. Vervolgens vertoonde André Tangelder twee filmen van Theo van der Lee over de familie Kunst, eerst die over Eric en daarna die over tante Annelies uit Zwitserland. Het was zeer confronterend om wijlen Eric Kunst nog weer zo actief bezig te zien, maar het was toch een goede avond, een avond met een lach en een traan!

De Openbare Avond bij 't Molentje op woensdag 17 november met de presentatie 'Alles geet veurbi-j, Boer'n van gister'n' van Fons Rouwhorst en Henk Graaskamp uit Vorden was een waar succes. Het hele boerenleven van de vorige eeuw trok aan ons voorbij!

In het Activiteitenoverzicht achter in dit Bulletin valt te lezen wat we dit jaar verder nog allemaal op het programma hebben staan. We hopen dat een en ander in goede aarde valt.

Bij het Begraafplaatsproject op de R.K. Begraafplaats was en is een groep harde werkers actief, onze Heemgroep die we graag in stand willen houden. Bij de Anemonenkuil ligt ook nog een portie werk te wachten.

We zijn daarover in gesprek met het gemeentebestuur en met het Silvolds Belang.

Het College van B en W van de gemeente Oude IJsselstreek heeft ons bij brief van 18-6-2010 laten weten dat men van zins is de Beltermans of Gerritsens Molen aan een plaatselijke stichting over te dragen. In dit verband worden Silvolds Belang en Old Sillevold verzocht een stichtingsbestuur te vormen, op welk verzoek beide besturen positief gereageerd hebben.

Verder kunnen we nog mededelen dat we op onze bestuursvergadering van afgelopen september Bernard Dorrestijn tot voorzitter gekozen hebben en Theo Koolenbrander tot vicevoorzitter.

Dan nu dit Bulletin Najaar 2010.

Eerst schenken we aandacht aan de H. Mauritiussparochie. Dit jaar kwam de inventaris van het archief tot stand en is de actie ten bate van de restauratie van het kerkgebouw gestart.

Vervolgens brengt de heer Frans Winkels de rechtspraak en rechtspleging in vroeger dagen te Silvolde en omgeving in beeld.

Bijna iedere Silvoldenaar weet nog wel waar de Galgenberg ligt. Daar vonden de vluchtelingen en asielzoekers van zo'n 300 jaar terug een vroege dood; wie geluk had werd bij de Bontebrug het land uitgezet. Frans Winkels doet het allemaal uit de d(b)oeken!

Bestuur en redactie.

Bulletin is een uitgave van de Heemkundige vereniging

Old Sillevold

en verschijnt tweemaal per jaar.

Jaargang 13 - najaar 2010

Redactieadres:

André Tangelder
Prins Willem Alexanderstr. 5
7064 GH Silvolde
tel. 0315-32 75 90

Email:
info@oldsillevold.nl

Internet:

<http://www.oldsillevold.nl>

**Samenstelling
en vormgeving:**

Willy Dieker

© 2010

Heemkundige vereniging
Old Sillevold

Overname van bijdragen is toegestaan na toestemming van de redactie met bronvermelding.

De inhoud van de opgenomen artikelen valt onder de verantwoordelijkheid van de auteurs.

Losse nummers € 3,50 per stuk

ISSN 1569-1365

De Mauritiusparochie en de Mauritiuskerk

door Els Kraan

Om te beginnen met de parochie, het archief van de Mauritiusparochie is enkele jaren geleden bij het Achterhoeks Archief te Doetinchem ondergebracht en onlangs hebben de medewerkers van het archief de inventaris op het archief voltooid. De inventaris is in Het Anker en het Achterhoeks Archief in te zien. Dus nu kan iedereen gericht naar de geschiedenis van de parochie op zoek gaan.

En dan nu de Mauritiuskerk uit 1931, de kerk die nu aan een grondige restauratie toe is. Dat is nog niet zo gemakkelijk want de Silvolde se gemeenschap moet een financieel gat van € 120.000,- dichten.

De vraag wat we in stand houden met de “redding” van de kerk kent verschillende antwoorden. Gezien vanuit het perspectief van onze vereniging zou het mooi zijn als met de restauratie van de kerk een deel van de recente geschiedenis van de kerk behouden blijft.

Wat verbindt ons met die geschiedenis?

We sluiten aan bij een traditie van “delen en geven” die de bewoners bij de bouw van de eerste kerk rond 1250 (aan de andere kant van de straat) uitdrukten met de wijding aan St. Mauritius. Deze legerleider was niet uit op heersen, maar op delen.

We doen recht aan het leven van al die mensen in Silvolde die sinds de bouw van de tegenwoordige Mauritiuskerk in de jaren dertig van de vorige eeuw, de kerk “in het midden van hun leven hebben gehouden”. We erkennen de mogelijkheden die het gebouw in religieu s-cultureel opzicht in de toekomst aan Silvolde kan bieden.

Hopelijk hoort de kerk niet voor altijd tot de geschiedenis.

Want Silvolde kan niet zonder Mauritius!



Mauritiuskerk

Dreug of nat, dreug of nat.....

deur Bennad van de Weikamp.

't Is ongeliek verdeeld in de wereld. D'n ene baadt zich in de grootste waelde en d'n and'ren wet zich gin raod van d'n armoed. Bi-j d'n enen wodt ze ziek van tevöl aeten en bi-j d'n and'ren van te te weinig. Bi-j d'n enen hebt ze de klerkaste helemaols vol hangen en bi-j d'n and'ren hebt ze haost niks um an 't gat te trekken. Dat was vrogger al zo en dat is vandaag nog zo; wat dat betreft is t'r deur de eeuwen hen niet völ veranderd. Maor d'r was altied ok al wel un instelling die daor raod op wis: de kerk. Daor zu'j misschien van opkieken, maor de kerk zei bi-j monde van de bisschoppen altied al: 'Vaders a-j zo arm bunt da-j ow kinder niet wat te aeten könt geven, dan mo-j maor ergens un paar broden staelen; da's dan gin staelen, maor dat is dan bittere noodzaak!' En un jaor of tien geleien hef bisschop Muskes dat nog weer us herhaald.

Arre wi-j vrogger in d'n Lechtenbarg an 't dössen waren dan wier d'r niet aover zukke dinge gepraot, maor dan kwammen d'r onder 't koffiedrinken nog wel us van allerhande andere verhalen los. Zo vertellen ome Gert Barink ons een keer dat verhaal van die landleupers.

't Was in de meidag en aetenstied, zo tussen twaalf en één. Op un bepaolde boerderi-j wazzen de mansleuj druk op 't land an 't wark gewes en de vrouluj an de grote was, maor now hadden ze 't mooi op de bleik liggen. En now zit ze allemaol gemudelek met mekaar te aeten....

Intied komt t'r un paar landleupers d'n uutweg an-in lopen, d'n enen met un viool bi-j zich. Dèn met dèn viool klopt an bi-j de boerderi-j, dun anderen blif un betjen opzied van 't huus staon.

Dèn met dèn viool vrug an de boerin of t'r misschien nog un betjen veur um is aovergebleven... En hie hef geluk, zie is zo kwaod nog niet of ze schept um nog flinken telder vol...

Hie löt ut zich goed smaken... 't Is te heuren! Uut dankbaorheid wil'e wel een stuksken muziek veur eur maken... En dat geet an; en hie zingt t'r ok nog bi-j: "Dreug of nat, dreug of nat... Ze zitten an taofel en aeten wat..." En dan bedankt'e de boerin nogmaols en geet weer zien weg...

At ze op de boerderi-j nao de middagslaop weer buten komt blikt de bleik halfleug te zun...

Criminele rechtspraak in het

Ambt Wisch voor 1800

door Frans Winkels te Tiel

Inleiding

We vinden het heel normaal dat overal in ons land op dezelfde wijze, volgens dezelfde wetten en procedures, wordt rechtgesproken. Dat is echter nog niet zo lang het geval. Pas vanaf 1798. Een goeie tweehonderd jaar dus. Voor die tijd bestond ons land uit een lappendeken van rechtsgebieden - steden, hoge en lage heerlijkheden, ambten, e.d. - met elk zijn eigen rechtstelsel: zijn eigen wetten, procedures, organisatie, enz. Het Ambt Wisch, dat de kerspelen Silvolde en Varsseveld omvatte, was zo'n rechtsgebied. En ook de Stad en Schependom Terborg was dat. En wel sinds 1419. In dat jaar kreeg Terborg stadsrechten. De Hoogheid Wisch bestond dus uit twee rechtsgebieden met ieder een eigen rechtbank: het Stadsrecht voor de Stad en Schependom Terborg en het Landgerecht van de Hoogheid Wisch voor de kerspelen Silvolde en Varsseveld.

Vanaf het midden van de 16^e eeuw werden *criminele processen* in de verschillende Gelderse rechtsgebieden op dezelfde manier gevoerd. Dat waren processen i.v.m. geweldsdelicten waarop zware straffen stonden.

Bij die zware straffen moeten we denken aan geselen, onthoofden, ophangen, e.d. Het Landgerecht van de Hoogheid Wisch sprak wel recht namens de beide Heren van Wisch (Bergh en Wisch) maar baseerde dat werk op de plakaten (wetten) die golden in het Vorstendom Gelre en het Graafschap Zutphen. Het Rechterlijke Archief van het Ambt Wisch bevindt thans zich in het Gelders Archief te Arnhem (GA 0209). Het aantal dossiers betreffende criminele processen in dat archief is klein. Slechts 31 en dan nog een onbekend aantal uit de jaren 1677, 1716-1810 en z.j. in één pak. Van die 31 dossiers mogen er slechts 15 worden ingezien en ook het onbekende aantal uit 1677, 1716-1810 en z.j. kan niet worden geraadpleegd. Die 15 te raadplegen dossiers betreffen de periode 1675 – 1741. Geen van die dossiers is volledig.

Op basis van die 15 dossiers kunnen we ons geen volledig beeld vormen van de manier waarop criminele processen werden gevoerd voor het Landgerecht van het Ambt Wisch (het doel van dit artikel). Daarom maken we, ter aanvulling, bij onze beschrijving ook gebruik van gegevens uit andere Gelderse rechtsgebieden. En dat kunnen we zonder bezwaar doen.

Er bestond immers, zoals we eerder vermeldden, sinds het midden

van de 16^e eeuw tussen de Gelders rechtsgebieden uniformiteit m.b.t. criminele processen: zij baseerden zich alle bij hun werk op dezelfde wetten (plakkaten).

Op één punt willen we hier vooraf nog uitdrukkelijk wijzen. Bij het bestuderen van criminele processen uit verschillende rechtsgebieden blijkt dat er van willekeur nauwelijks sprake is geweest. Rechtbanken waren als de dood om fouten te maken. De geschiedenis leerde namelijk dat rechterlijke dwalingen vaak de woede van de bevolking en de lachlust van collega's van naburige rechtbanken opwekten. En daar zaten rechters niet op te wachten. Ook niet die van het Landgericht van de Hoogheid Wisch (Ambt Wisch). Daarom schakelden de rechtbanken, zelfs bij de geringste twijfel, in de verschillende fasen van een crimineel proces juristen in die uitstekend op de hoogte waren van de wetten (en de interpretaties van deze wetten in de wetenschappelijke literatuur) die golden in hun rechtsgebied. Van deze rechtsgeleerden uit m.n. Zutphen en Arnhem ontving ook het Landgerecht van de Hoogheid Wisch zwart op wit de straf die moest worden opgelegd en letterlijk worden uitgesproken. Het idee dat bij velen ook thans nog leeft als zou de rechtspraak in vroegere eeuwen een rommeltje zijn geweest,

moet dus op grond van de archieven naar het rijk der fabelen worden verwezen: men hield zich aan de wet. Dat neemt niet weg dat wel eens van 'klassejustitie' sprake was. Daarvan getuigen ook enige dossiers uit het archief van het Ambt Wisch/het Landgericht van de Hoogheid Wisch (1).

1. Samenstelling van de rechtbank

Het Ambt Wisch (Silvolde en Varsseveld) werd vanaf het einde van de 15^e eeuw bestuurd door twee Heeren. De Graaf van Bergh en de Heer van Wisch. Die lieten dit werk echter meestal over aan de door hen aangestelde en beëdigde *drosten* (voor elke Heer één). En bij afwezigheid van de drost was er wel weer een vervanger, een stadhouder. Tot de bestuurstaken behoorde ook het rechtspreken. De drost was dus meestal ook de rechter. De rechtbank behandelde niet alleen criminele maar ook zakelijke geschillen en civiele zaken als voogdijstellingen, verkopen, testamenten, boedelscheidingen, e.d. Allemaal zaken die vanaf 1811 tot het werkterrein van de notaris zijn gaan behoren. Dat de rechtbank van het Landgericht van de Hoogheid Wisch ook zaken mocht behandelen waarop straffen stonden als geselen, brandmerken, verbranden,

wurgen, ophangen, onthoofden en radbraken, kortom: *'criminele zaken'*, kwam doordat Wisch een *'Hoge Heerlijkheid'* was, ook de hoge jurisdictie. De rechtbank in het Ambt Wisch werd vanaf 1315 gevormd door één en vanaf 1486 door de beide Heren van Wisch (n.l. Wisch en Bergh) als voorzitter en door de *'gerichtslieden'* die *'ommestand'* (iudicium astantium) werden genoemd. Die laatsten moesten het vonnis formuleren. Tot die ommestand behoorden alleen de zogenaamde *'gueden lieden'*. Dat waren personen die in het Ambt Wisch (Silvolde en Varsseveld) *'gegoed'* waren, d.w.z. daarin een *'volle hoeve'* bezaten. Volle hoeven waren geërfd in de marke. Pachtboeren behoorden derhalve niet tot de ommestand. Later waren het voornamelijk de door de Heren van Wisch beëdigde (*'gesworen'*) drosten (baljuws, drossaarden, officieren) of hun plaatsvervangers (stadhouders), de richters, die het gericht voorzaten. Die werden geassisteerd door twee *'bijzitters'*, die meestal *'ceurnoten'* werden genoemd. Die werden gekozen - 'keur' komt van kiezen - uit de eerdergenoemde guede lieden. Als griffier trad een *'landschrijver'* op. Sinds 1570 fungeerde als aanklager, officier van justitie, de *'advocaat-fiscaal'*, een jurist die door de rechtbank werd be-

noemd. Aanvankelijk bestond de rechtbank uit goedwillende amateurs, maar vanaf het midden van de 17^e eeuw uit academisch-geschoolde juristen. De rechtbank van het Ambt Wisch sprak recht in naam van de beide Heren van Wisch (Bergh en Wisch). Tot hen kon de veroordeelde of diens familie of bureu in laatste instantie een verzoek om cassatie of strafvermindering richten (2).

2. Plaats van de rechtspraak; rechtsregels

De rechtbank van het Ambt Wisch hield haar zittingen aanvankelijk zowel in het kerspel Silvolde als in het kerspel Varsseveld, vervolgens uitsluitend in Varsseveld en tenslotte, en we zitten dan al in de 18^e eeuw, in de *'gerechtskamer op het raadhuis van Terborg'* dichtbij de Nederlands Gereformeerde (thans Protestantse) kerk. In de tijd van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (1581-1795) werd elke bijeenkomst van het gerecht geopend met *'gebed'*. In 1512 kwam het Ambt Wisch sterk onder invloed van het Hertogdom Gelre/de Graafschap Zutphen te staan. Dat had tot gevolg dat bij het rechtspreken in Silvolde en Varsseveld vanaf ongeveer de 2^e helft van de 16^e eeuw de Gelderse plakkaten (wetten) werden toegepast. Die voorschriften hadden o.a. betrek-



Vrouwe Justitia

king op de te volgen procedures, de op te leggen straffen en de uitvoering daarvan.

Er werd geprocedeerd tegen levende personen. Maar soms ook tegen lijken. Zo werd bijvoorbeeld in 1775 in Zutphen het lijk opgegraven van de dief Nicolaas Heinz, die, voor het tot een proces kwam, zich in de gevangenis van het leven beroofde. Tegen dit lijk begon men een proces. De dode werd veroordeeld alsof hij nog in leven was. De stadsreinmaker kreeg opdracht het lijk op een houten slee door de stad naar het galgenveld te slepen.

Om daaraan bekendheid te geven werden de klokken geluid. Op het galgenveld hing de scherprechtter (de beul) het lijk aan een been met een ketting aan de galg. En het moest daar blijven hangen *'de roofvogels ten spijse...'*

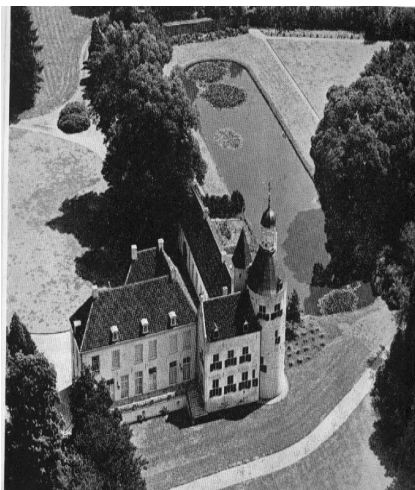
3. Oproep om voor het gerecht te verschijnen

Wanneer iemand voor het gerecht moest verschijnen dan werd hem of haar dat schriftelijk en mondeling aangezegd. In de steden vervulde de *'stadsroedendrager'* (stadsbode) deze taak. Op het platteland betekende dit werk voor de *'scholt (scholtus, scholtis, voorgd)'* van het kerspel. Deze gesworen (beëdigde) deurwaarder ging dan met de schriftelijke aanzegging (*de wethe*) naar degene die op een bepaalde datum, tijd en plaats wegens de in de brief omschreven reden voor de rechtbank diende te verschijnen, te *'compareren'*. Daar aangekomen las de scholt de inhoud van de *'wethe'* voor - *'voor 's hoofs voorlezen'* - en overhandigde hem of haar of, bij diens afwezigheid, een van diens huisgenoten de wethe. Die oproep geschiedde maximaal driemaal. Dat dagvaarden werd *'citeren'* genoemd. Voor ieder optreden in deze functie ontving de scholtus enkele stuivers. Een van de eerste vragen bij een proces was gericht tot de scholt.

Hij moest, soms onder ede, verklaren of de aangeklaagde goed was geciteerd. Naast dit werk was de scholt ook dorpsagent. Silvolde bezat in de 17^e en de 18^e eeuw één scholt/voogd die soms werd bijgestaan door een *'onderscholt/ondervoogd'* of zijn collega uit Varsseveld. Wicking, Tersteeg en Elskamp zijn namen van Silvoldse scholten uit de 17^e en 18^e eeuw. Overigens moet hier worden opgemerkt dat het scholtenbaantje een bijbaantje was. Tersteegs eigenlijke werk bijvoorbeeld was het exploiteren van de beide door hem gepachte molens op de Paas- of Humberg.

4. Gevangenneming en opsluiting

Verdachten van ernstige misdrijven werden *'in apprehensie genomen (geappreendeerd)'*, gevangen genomen en opgesloten. In het Ambt Wisch werd voor dat laatste een ruimte onder in de ronde toren van het Huis Wisch gebruikt. De bewaking van de gevangene was in handen van mannen die daarvoor door de drost werden aangewezen (3). Er werd kleding en beddegoed verstrekt en de arrestant had recht op twee (in de 19^e eeuw drie) maaltijden per dag. 's Avonds, als het eten werd gebracht, werd wel een brandende kaars in het doorgeefluikje geplaatst. Ook moest zijn cel regelmatig worden schoongemaakt.



Huis Wisch, met de ronde toren

Wanneer een verdachte zich agressief gedroeg dan werd hij wel *'in de stock'* (met de benen in een houten blok) gezet, kreeg hij een *'balsijzer'* om of werd hij vastgebonden. Zijn maaltijden bestonden dan enige tijd uit water en brood. De *'geïnhafteerde'* sliep op stro, kon soms een pijpje roken, maar nauwelijks ontsnappen. Tussen de cel in Terborg en 'de buitenlucht' zaten drie deuren. Soms probeerde de gevangene de wakers om te kopen of werd hij door een groep mensen uit zijn benarde situatie bevrijd(4). Het gevangennemen (inhafteren, apprenderen) van verdachten was het werk van de scholt. Kon hij dat niet in zijn eenzame af dan moesten bewoners van een of meerdere *'rotten'* (delen van het dorp of de buurt) hem daarbij

helpen. Daartoe waren de bewoners wettelijk verplicht. Het kerspel Silvolde was opgedeeld in *viijf rotten* (5). Wat we hierboven stelden, geldt voor misdaden die werden gepleegd in het Ambt Wisch. Arresteerde men in dit ambt iemand die bijvoorbeeld een moord had gepleegd in een ander rechtsgebied (bijvoorbeeld Deutinchem), dan werd de delinquent aan de rechtbank van dat rechtsgebied (bijvoorbeeld Deutinchem) overgedragen.

5. Van onderzoek tot sententie
Verdachten van misdrijven werden aangeklaagd door bewoners, op heterdaad betrapt, of op basis van gegevens van ‘*chirurgijnen*’ en ‘*medische doctoren*’ alsnog opgepakt. Die artsen waren namelijk verplicht iedere verwonding die ze te behandelen kregen schriftelijk te melden aan de rechtbank. Ook moesten zij de ernst van de verwonding aangeven: had deze verwonding kunnen leiden of geleid tot de dood. Op deze manier kon de rechtbank de ernst van een bepaald misdrijf bepalen en bij de strafmaat daarmee rekening houden. Ook werden lijken onderzocht als het vermoeden bestond dat er van een misdrijf sprake was. Werd er bijvoorbeeld een lijk uit de rivier gehaald, dan moesten de medici vaststellen of er voor de verdrinking geweld was ge-

bruikt, waarna de misdadigers zich wellicht van het lijk hadden ontdaan. Omstreeks 1724 vervulden de ‘schureghiens’ *Wander Kolenbrander* uit Varsseveld en *Johannes Smits* uit Aalten deze functie in het Ambt Wisch. In 1755 treffen we daar zelfs drie chirurgijnen aan: *Frederik Willem van Holten* en *Johan van Veurden* uit Varsseveld en *Gerrit Planten* uit Hengelo. En in 1799 zien we de medisch doctor *J. B. Dericks* aan het werk als gequalificeerd ‘chirurgijn’ over het District van Wisch, Terborgh, Ligtenberg en Etten (6). Een dergelijke rol speelden ook de ‘*vroedvrouwen*’ als het om overleden baby’s ging. Sinds 1607 werden soldaten - een bont gezelschap van zwervers uit half Europa die weinig verdienden en veel dronken - die niet-militaire vergripen pleegden binnen een rechtsgebied door de plaatselijke rechter bestraft.

Voor andere zaken vielen ze onder de auditeur-militair en de krijgsraad. Op een paar punten moeten we hier wijzen. Bij openlijke betichtingen van sommige ‘misdaden’ gold het ‘*principe van de talio*’, de wederkerigheid. Betichtte bijvoorbeeld iemand een vrouw van hekserij dan diende de betichter het bewijs daarvoor te leveren. En was hij daartoe niet in staat, dan kreeg hij een behoorlijk hoge (geld)boete (7).

Ook was het soms mogelijk vervolging af te kopen, te ‘*composeren*’.

Ging bijvoorbeeld over iemand het gerucht van ‘toverij’ dan kon deze persoon rechtsvervolging met een geldbedrag afkopen. De afkoopsom die daarvoor werd betaald (gecomposeerd), noemde men een ‘*compositie*’ (8). Als een verdachte geen geld had of borgen kon stellen, dus arm en onbemind was, dan volgden gevangening en verdere procedure.

De rechters konden officieel pas aan het werk als een schriftelijke aanklacht door de advocaat-fiscaal bij hen was binnengekomen (‘geëxhibeert’).

En die aanklacht diende vergezeld te gaan van alle relevante stukken. De advocaat-fiscaal (wij zouden zeggen het OM) had dus heel wat voorwerk te doen. Hij moest een zo volledig mogelijk dossier aanleggen. Op de eerste zitting van de rechtbank werd de aanklacht door hem voorgelezen.

Om het bewijs van het misdrijf rond te krijgen, werden vaak getuigen opgeroepen. De scholt stelde hen in woord en geschrift (wethe) op de hoogte van de oproep van de rechtbank (i.c. de advocaat-fiscaal) om zich op een bepaalde tijd voor de rechtbank ‘*te laten vinden*’ om aldaar ‘*kondschap*’ in een bepaalde zaak af te leggen. Die getuigenverklaringen werden meestal onder ede afgelegd. En die eed legde ieder op zijn eigen wijze af: joden, katholie-

ken en protestanten deden dat ieder op hun eigen wijze. De land-schrijver (griffier) protocollende zowel de gestelde vragen als de op deze vragen gegeven antwoorden en de getuigen ondertekenden hun verklaringen. Alleen wie volwassen was (20/21 jaar) en over zijn geestelijke vermogens beschikte, kon een eed afleggen. Men moest 16 jaar zijn om als getuige voor het gerecht te kunnen optreden. Er werd dan geen eed geëist. De verklaring werd ‘*op handtastinghe*’ afgenomen. Als een soldaat getuigenis moest afleggen dan werd dat verhoor afgenomen door de militaire autoriteiten en het resultaat werd dan aan de burgerlijke rechter gezonden. Ook werd vaak informatie ingewonnen bij de besturen van andere rechtsgebieden als het vermoeden bestond dat de verdachte ook daar misdrijven had gepleegd en daarvoor was veroordeeld. Vaak ook kwamen uit andere rechtsgebieden waarschuwingen tegen en verzoeken om opsporing van bepaalde figuren bij de rechtbank binnen en werden vragen die bij een verhoor moesten worden gesteld, opgestuurd. Nu kan het voorkomen dat de rechtbank gaandeweg, zelfs na het toepassen van tortuur (pijnbank), tot het inzicht komt dat de verdachte onschuldig is. Die persoon moet dan van verdere rechtsvervolging worden vrij-

gesproken. De beklaagde kan dan in principe een schadevergoeding eisen. Om dat te voorkomen, spreekt de rechtbank de beklaagde dan *'onder orrede'* vrij: de verdachte belooft om na ontslag van verdere rechtsvervolging geen pogingen te doen tot herstel van goede naam en geen genoegdoening voor gevangenschap of pijniging (tortuur) te eisen. Vaak wordt dan een lichte straf opgelegd!



Pijnbank (stoel)

Wanneer de advocaat-fiscaal absoluut overtuigd is van de schuld van de aangeklaagde - door talrijke getuigenverklaringen en nauwgezet onderzoek- en deze laatste weigert

desondanks een bekentenis af te leggen dan verzoekt hij de rechtbank een *'decreet van torture'* uit te vaardigen, m.a.w. hem toestemming te verlenen om tortuur toe te passen. Ook de beide Heren van Wisch bezaten het recht om een verdachte *'ter scherper examen te brengen'*. De tortuur, de *'opvolger'* van het godsoordeel, was aan zeer strenge regels gebonden. Zo mocht een onderzoek op de pijnbank alleen plaatsvinden als de straf voor het misdrijf zwaarder zou uitvallen dan de pijniging. Dus als de vermoedelijke straf zou bestaan uit de doodstraf door onthoofding, ophänging, radbraken, verbranding of wurging.

Meestal vragen de rechters nu aan onpartijdige en als zeer kundig bekend staande juristen advies: hoe te handelen? Het hele dossier wordt opgestuurd. Het advies bestaat vervolgens uit een pagina's lange brief waarin ook wordt aangegeven waarop het advies is gebaseerd. Als het advies is: tortuur, dan zijn we er nog niet. De rechters geven eerst nog opdracht aan een chirurgijn en/of een universitair geschoolde arts (med.doctor) om te onderzoeken of de verdachte de pijniging lichamelijk wel aan kan, daarvoor *'eene genoegsame sterke lichaamsgestalte'* heeft. Dan pas willigen de rechters het verzoek van de aanklager in: er zal tortuur worden

gepast door een ‘*scherprechter*’, een beul, die van elders (Bocholt, Deventer, Zutphen b.v.) wordt gehaald om de tortuur daadwerkelijk uit te voeren. Tot de 13^e eeuw probeerde men met *godsoordelen* achter de waarheid te komen en werd de dader ook wel aan de familie van de tegenpartij uitgeleverd (9).

Het sinds de 13^e eeuw bestaande beroep van scherprechter, dat bij velen niet alleen verachting en afschuw opriep maar ook vrees inboezemde, ging in de regel over van vader op zoon omdat deze als assistent ervaring opdeed. De familie van de scherprechter werd vaak gemeden als de pest. Het kwam regelmatig voor dat een beulsdochter trouwde met een zoon uit een andere scherprechtersfamilie. De drost stuurt een bode naar een scherprechter met het verzoek ‘*om te executeren hetgeene hem sal worden geordonneert*’, om op een bepaalde plaats en op een bepaalde tijd opgedragen ‘werkzaamheden’ te verrichten. De scherprechter besluit zelf of hij op zo’n verzoek ingaat en stelt zijn eisen. Soms verlangt hij dat de drost een paard en wagen stuurt om hem op te halen en terug te brengen en dat zijn eten en drinken op de heen- en terugreis worden vergoed. Soms ook, m.n. als een scherprechter zich bedreigd voelt, eist hij een gewapende escorte. Tot de 17^e eeuw hadden de grote steden

hun eigen scherprechters. Die werden echter niet ingezet voor ‘het zware werk’ (tortuur, executie, lijfstraffen) in de eigen stad. Indien nodig, haalde men een scherprechter van een bevriende stad. In de 18^e eeuw stelde men per provincie een scherprechter aan. De scherprechter nam voor het uitvoeren van de tortuur niet zelf de martelwerktuigen mee.

Hoge heerlijkheden, zoals die van Wisch, bezaten deze zelf: pijnbank, duim- en teenschroeven, beenklemmen, e.d. Aan het begin van de 19^e eeuw werd de beul, heel verhuullend, ‘*exécuteur*’ genoemd. De tortuur kende verschillende graden. Aanvankelijk was er van lichamelijke pijniging nog geen sprake. De gevangene werd overgebracht naar de ruimte waar de scherprechter met zijn martelwerktuigen klaarstond. Daar demonstreerde deze de werking van de verschillende ‘instrumenten’. Dat ‘theater’ was bedoeld om de gevangene te intimideren: ‘*om door zijn aankomst iemand alleen vrees aan te jagen*’. Na deze ‘show’ werd de lijst met vragen voorgelezen en werd de gevangene verzocht deze eerlijk te beantwoorden. De landschrijver noteerde ijverig de antwoorden. De eerste tortuur ging dus nog ‘*buten pinen en banden van ijzer*’. Bekende de gevangene niet, dan kreeg hij vervolgens enige tijd om zijn gedrag nog eens

te overdenken. Dan pas begon de eigenlijke pijnlijke ondervraging. De gevangene moest op de 'torture' of 'pijnbank', een stoel of tafel, plaatsnemen. Zijn handen en voeten werden vastgebonden en martelwerktuigen - duim- en teen



schroeven - werden aangebracht en (tijdens het verhoor steeds verder) aangedraaid. In die toestand werd hem dan weer de eerdergenoemde lijst met 'vraagarticulen' voorgelezen en werd hem verzocht daarop naar waarheid te antwoorden. Bekende de verdachte ook dan nog niet, dan volgde na enige tijd een nog pijnlijker tortuur. Dan werden bijvoorbeeld ook beenklemmen aangebracht of werd men met een hand aan een koord en een gewicht aan de voeten aan een zolderbalk gehangen of beetje bij beetje op een pijnbank uitgerekt.

Na de tortuur moest de beul de kwetsuren (verwondingen, botbreuken en ontwrichte ledematen bijvoorbeeld) verzorgen die de gevangene tijdens de tortuur opliep!

Na bekentenis, eventueel met vragen, kreeg de gevangene minimaal 24 uur de tijd om over zijn confesie (bekentenis) na te denken. Dan werden hem de gestelde vragen en de daarop door hem gegeven antwoorden nogmaals voorgelezen en diende de gevangene daarop te reageren. De gevangene had dus het recht zijn eerder afgelegde verklaring geheel of gedeeltelijk in te trekken. Als de gevangene bleef bij zijn antwoorden en dus de bekentenis dan kon de 'sententie', de straf, worden uitgesproken. Alvorens het vonnis uit te spreken vraagt de rechter (bijna) altijd advies daarover aan onpartijdige rechtsgeleerden. Weer gaat het hele dossier naar hen toe en komt het terug met een beargumenteerd advies m.b.t. het vonnis. Het vonnis staat meestal letterlijk in de brief. De rechter hoeft het maar op te lezen.

Wat gebeurt er als de verdachte ondanks tortuur blijft ontkennen? De advocaat-fiscaal eist dan een straf of, als de rechter deze niet inwilligt, toestemming om opnieuw tortuur toe te passen. Blijft de verdachte echter tot het bittere einde ontkennen, dan kan geen doodstraf worden opgelegd.

Wel tientallen jaren tuchthuis, e.d. In de tweede helft van de 18^e eeuw werd tortuur bijna nergens meer toegepast. Er werd nog wel eens mee gedreigd. In 1798 werd de *pijnbank* als onderdeel van de criminele onderzoekprocedure *officieel* afgeschaft.

6. Lijfstraffen

De vonnissen werden in het openbaar uitgesproken (tweemaal) en uitgevoerd, behalve bij jeugdigen onder de 14/16 jaar. Om ter dood te worden veroordeeld, moest men volwassen (20/21 jaar) zijn en er moest een bekentenis zijn. Zwangere vrouwen en zieken kregen geen lijfstraffen. Vonnissen werden in de sententieboeken ingeschreven. In 1851 zijn de lijfstraffen opgeheven en in 1870 werd de doodstraf afgeschaft.

Wie een moord pleegde, iemand ernstig verwondde, een (soms kleine) diefstal pleegde, een huis in brand stak, van hoererij werd beschuldigd, iemand verkrachtte, incest (bloedschande) pleegde, e.d. kon rekenen op een straf die 'aan lijf en leden' ging. Die straffen werden uitgevoerd door de beul (scherprechter, executeur). Welke lijfstraffen werden er zoal uitgedeeld?

- Aan de *kaak* (*schandpaal in centrum stad/dorp*) ten toon stellen en *geselen*:

- *Geselen*: Vrouwen die gestolen goed

in hun bezit hadden, werden vaak gezeseld en vervolgens verbannen.



Kaak of schandpaal

Geselen met de strop om de hals, brandmerken en verbannen:

De strop symboliseerde dat men ook de doodstraf had kunnen geven, maar 'gratie voor *vigueur*' liet gelden.

Het betekende een laatste waarschuwing.

- *Geselen, brandmerken en verbannen/opsluiten in een tuchthuis:*

Het voor de tweede keer plegen van een eenvoudige diefstal werd bestraft met *geseling* (*stuiping*) - de rechtbank stelde het aantal slagen met de roede vast die de aan een galgstaander of geselpaal (soms een stenen paal; o.a. in *Terborg*) gebondene op zijn rug kreeg - brandmerken en verbanning uit het rechtsgebied.



Brandmerken Heerlijkheid Wisch

Brandmerken gold als een strafverzwaring. Die kreeg men dus naast een andere straf, bijvoorbeeld geseling. Verkrachters kregen het stigmatiserende brandmerk op de linkerhand; andere veroordeelden op andere delen van het lichaam. Het brandmerken met het merk van een galg was bedoeld als een laatste waarschuwing voor de uiterste strafmaat: de dood aan de galg. In 1854 verdwenen het geselen en brandmerken uit het criminele strafrecht.



Brandijzers Heerlijkheid Wisch

- *Geseling, (enige jaren) tuchthuis en (eeuwige) verbanning uit het rechtsgebied:*

Voor een stevige vechtpartij waarbij mensen ernstig gewond raakten, werd deze straf wel opgelegd.

- *Straffen met het zwaard boven het hoofd:*

- *Onthoofden:* Wegens landverraad opgepakte soldaten verbeurden hun leven en werden '*meth den zwerde gerichtet/verrechtverdiget*'. Ook voor incestplegers gold wel deze straf. Onthoofden werd beschouwd als een 'eervollere' straf dan ophangen en werd soms als 'gunst' verleend. De scherprechter beurde er in 1670 6 gulden voor.

Tijdens de onthoofding was de scherprechter de centrale figuur die met de 'zondaar' afrekenende. Op het ultieme moment waren alle ogen op hem en de veroordeelde gericht. De scherprechter moest zowel de show stelen als volgens de regels te werk gaan. Vooral het in één krachtige slag onthoofden van een ter dood veroordeelde was een moeilijke opgave. In één vloeiende beweging moest het slachtoffer precies tussen twee halswervels het hoofd worden afgeslagen.

Wanneer de slag lukte, dan werd de scherprechter bejubeld. Lukte het niet, dan kon de scherprechter soms rekenen op een pak slaag van de toeschouwers. Het onthoofden werd geoeftend op dieren en koolstronken. Het was tevens belangrijk

dat het hoofd een eind wegrolde omdat het bijgelovige volk meende dat anders de geëxecuteerde als geestverschijning zou gaan rondwaren.



Onthoofden

Op 17 september 1870 werd in Nederland de wet op de afschaffing van de doodstraf afgekondigd.

- *Wurgen/worgen en vervolgens met een ketting aan de galg worden gehangen:*

Wurgen wordt in de stukken wel omschreven als met een *'stricke verrechtverdigen'*. De betrokkene werd vastgebonden aan een paal en kreeg vervolgens een strik om de hals. De scherprechter stond achter de paal en draaide de strik zodanig strak aan dat het slachtoffer stikte.

De scherprechter kon de wurging rekken door de strik na het aanhalen weer iets speling te geven. Het kon nog erger. Een brandstichter werd bijvoorbeeld vastgebonden aan een paal. Vervolgens blakerde de scherprechter het gezicht met een bos stro, wurgde hem en bond het lijk op een rad. Aan de paal werden tenslotte een bos stro en vuurgereedschap genageld. Wurging werd o.a. toegepast op vrouwen die hun pasgeboren baby doodden.

In 1670 ontving een beul voor het wurgen van een delinquent 6 gulden.

- *Ophangen:*

Voor meervoudige kleine diefstallen, veediefstallen, inbraak met zwaar geweld, moord of doodslag, valse munterij, desertie, brandstichting en na terugkeer in het rechtsgebied na herhaalde verbanningen daaruit kon men *'met den koorde'* worden gehangen aan een meestal n-vormige houten galg. Bij dat executeren waren ten plattelande de boeren verplicht te helpen. Zij moesten een kar of wagen ter beschikking stellen om de geboeide veroordeelde, vergezeld van een priester of predikant, naar het galgveld te rijden, de galg oprichten, het graf delven en de doodkist al vast daarin plaatsen, enz. Door het weghalen van de ladder waarop de veroordeelde naar boven klom,

brak hij zijn nek. Vrouwen werden meestal niet opgeknoopt; zij werden gewurgd, geradbraakt of verdronken.

Het lijk van een gehangene werd begraven op het galgenveld, hetgeen als een gunst werd beschouwd, of, bij een zeer zwaar vergrijp, met een ketting aan de dwarsbalk gebonden *'tot een exempel ende afschrik van anderen aan de Galge blijven hangen'*. Dit 'ter exempel' laten hangen onderstreepte het on-eervolle karakter van de straf. Als gunst werd wel onthoofding toegepast. Ook werd het als een gunst beschouwd als de gehangene door zijn familie in alle stilte en zonder enige ceremonie 's nachts op het kerkhof mocht worden begraven. Moordwerktuigen werden wel aan galg- of radpalen bevestigd. Was een moord bijvoorbeeld gepleegd met een bijl of een knuppel, dan werd die bijl of knuppel aan een galg- of radpaal gespijkerd. In 1670 ontving een beul voor het hangen ofte opknopen van een delinquent 6 gulden.

- *Radbraken*:

De veroordeelde werd op een houten kruis vastgebonden. Vervolgens werden met acht slagen zijn benen en armen aan stukken geslagen. Daarna werd met een rad zijn lichaam verder verbrijzeld en tenslotte werd, met een negende slag, zijn nek gebroken of zijn hoofd er

met een bijl afgehakt. Radbraken was de zwaarste straf die er bestond. De beul werd per slag betaald: 'stukloon' ! Het onthoofde lichaam werd daarna, *'anderen ten afschrik en exempel'*, gelegd op een op een paal staand rad en het hoofd werd op een pin op een paal ernaast geplaatst. Ook legde men na het radbraken de nog levende dader wel op een rad met *'een galge daer boven'*. Men liet de veroordeelde dus niet bezwijken aan de hem door de scherprechter toegebrachte botbreuken en bloedingen, maar stikken in een strop. De herkomst van zegswijzen als 'zich geradbraakt voelen' en 'opgroeien voor galg en rad' zijn nu wellicht wat duidelijker. Op één punt moeten we hier nog wijzen. De grenzen van een rechtsgebied werden wel aangegeven met heuveltjes, *'pollen'* genoemd. Ook gebruikte men als grensaanduiding wel een *'radstaak'*: een hoge paal met daarop een rad (wiel). Aan dergelijke grenstekens ontleen de bekende boerderij-herberg 'de Radstake' in de Heelweg zeker en 'de Pol' in Ulft mogelijk hun namen: plaatsen waar een grensaanduiding lag of stond (10).

- *Verbranden*

Ketters, kerkschenders, weerwolven en heksen werden meestal verbrand. In een volgend artikel gaan we hier D.V. afzonderlijk nader op in.

7. Vernederende straffen

- *Aan de kaak (schandpaal in centrum stad/dorp) ten toon stellen zonder geseling:*

De geselpaal of kaak werd vaak gebruikt om mensen ten toon te stellen met het object van de misdaad. Had iemand bijvoorbeeld een paar struikjes of een maaltje aardappels gestolen, dan werden die op zijn schouders gebonden en werd hij aldus aan de schandpaal een poosje te pronk gesteld. Vervolgens werd hij driemaal om de kaak geleid en geleid naar de plaats waar hij de diefstal had begaan. Iemand die voorgaf spoken te kunnen verdrijven, werd wel aan de schandpaal gebonden met een blad papier waarop het woord 'spookverdrijver' stond.

- *Het dragen van de schandstenen:*

Het dragen van twee stenen kogels, schandstenen, in een rondgang was een straf die vooral aan vrouwen voor oneerbaar gedrag zoals *prostitutie* ('vleselijke conversatie') werd opgelegd.



Schandstenen

- *Het op de knieën vergiffenis vragen:*

Voor sommige kleine vergrijpen moest de dader op de knieën voor de drost verschijnen en deze om vergiffenis vragen.

8. Rasp- of tuchthuisstraf

Zonder bekentenis kon niemand ter dood worden gebracht. Zo'n verdachte kreeg vaak naast een lijfstraf een groot aantal jaren tuchthuis aan de broek.

Gelderland opende zijn eerste tuchthuis in 1711 in het voormalige St. Catharinaklooster te Arnhem. Mogelijk was dit tuchthuis alleen bestemd voor mannen en gingen vrouwen naar het tuchthuis in Utrecht. Wie in het tuchthuis kwam, moest daar zelf zijn kost verdienen. Wie geacht werd dat niet te kunnen wegens ouderdom of invaliditeit werd verbannen. Wanneer, om welke reden ook, iemand in het tuchthuis niet meer in zijn levensonderhoud kon voorzien, dan werden door de vader/moeder van het tehuis bedelbrieven gestuurd naar de familie van de gestrafte of naar het bestuur van het ambt waaruit de gevangene afkomstig was. Ook werd het bestuur van het ambt dan wel verzocht om vervroegde invrijheidsstelling. Wanneer op dergelijke smeebeden niet positief werd gereageerd, dan werd wel gedreigd met daadwerkelijke invrijheidsstel-

ling. Soms werd men al voor een eenvoudige diefstal (bijvoorbeeld van enige hemden) of een simpele oplichting bestraft met enige jaren tuchthuis

9. Verbannen

De meest gegeven straf was verbanning uit het eigen rechtsgebied. Die straf kregen bijvoorbeeld vrouwen die, ongehuwd, kinderen kregen van drie verschillende vaders, hetgeen als hoererij werd beschouwd. Wie verbannen werd, kreeg de '*schandstenen*' of de '*garden*' om de hals gehangen en werd vervolgens, onder klokgelui, door de beul aan touwen naar de grens van het rechtsgebied geleid en uitgezet. Bij terugkeer in het rechtsgebied, in strijd met dit bevel, volgden lijfstraffen en op herhaalde overtreding stond de doodstraf.

10. Verzachtende omstandigheden, gratie, afschaffing doodstraf

In de 18^e eeuw werd in toenemende mate rekening gehouden met verzachtende omstandigheden en werd '*gratie voor vigeur*' toegepast.

Men werd bijvoorbeeld geselsd met de strop om de hals i.p.v. opgehangen of de beul zwaaide met het zwaard boven het hoofd van de dader i.p.v. hem te onthoofden.

Vanaf het einde van de 18^e eeuw zien we ook dat vervroegde invrijheidstellingen (uit bijvoorbeeld

tuchthuizen) voorkomen. Voor 1806 kregen ter dood veroordeelden in ons land in de regel geen gratie. Na 1806 werd er bij verzachtende omstandigheden wel regelmatig gratie verleend. Vanaf 1861 verleende de koning structureel *gratie* aan ter dood veroordeelden. In 1870 werd de *doodstraf* in ons land officieel *afgeschaft*.

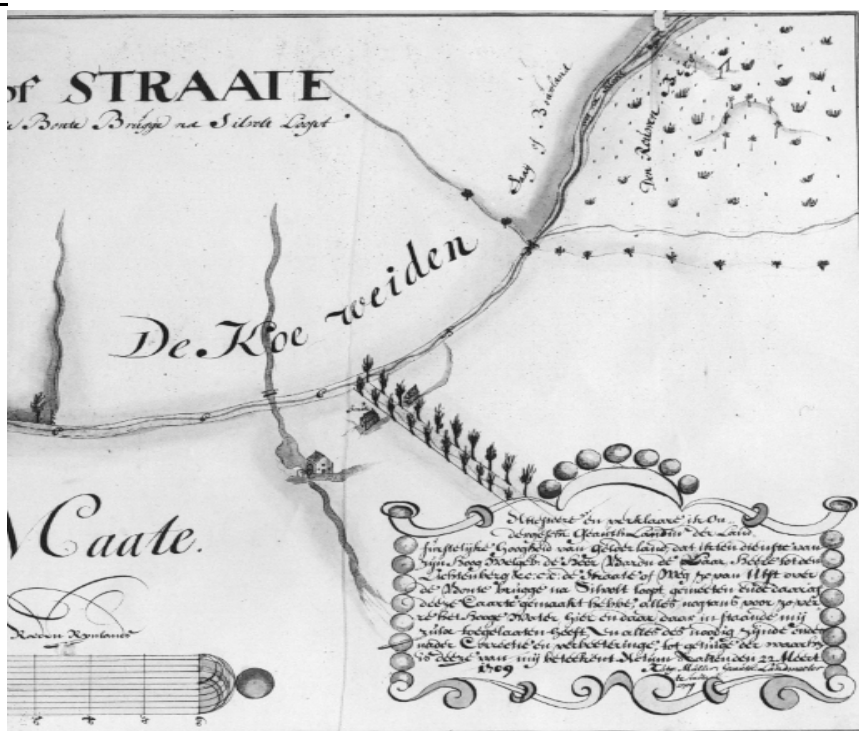
11. De executieplaats

Zelfmoordenaars werden in stilte onder de galg begraven. Rond de galg was een denkbeldige ring. Daar moest het publiek buiten blijven.

12. De terechtstelling

Tussen het in het openbaar in de gerechtskamer uitspreken van het doodvonnis en de eigenlijke terechtstelling zat minimaal één dag. De avond en de morgen voor de executie kreeg de veroordeelde een maaltijd naar zijn wens voorgezet en werd hij rijkelijk voorzien van wijn. Dat laatste zorgde ervoor dat de veroordeelde op de dag van de terechtstelling 'rustig' was. De laatste nacht bleef een priester/predikant bij de gevangene. Voor dat 'werk' kreeg hij een 'passende' vergoeding. Op de dag van de executie werd de dader geboeid en vergezeld van een priester of predikant op een wagen naar de executieplaats gereden.

In Silvolde was de executieplaats *'de Galgenberg'* op enige afstand van het latere café Gries, op de hoek Ulfsteweg-Industrieweg. Volgens de overlevering zette boer Gries omstreeks 1900 z'n roggemijt op de plek waar in vroeger jaren de galg stond.



24

13. Wat gebeurt er met het lijk?

De rechtbank nam niet alleen een beslissing over de wijze van uitvoering van een doodvonnis maar ook over wat er na de executie met het lijk moest gebeuren. Het lichaam van een gehangene werd meestal in stilte op het galgenveld begraven. Soms besliste het gerecht dat het aan de galg moest blijven hangen *‘tot spektakel ende afschrik tot het door de lugt zal wezen verteert of door de vogelen des hemels geconsumeerd’*. Ook kwam het voor dat het onthoofde lichaam van een geradbraakte op een op een paal staand rad werd gelegd en het afgehouden hoofd op een puntige paal ernaast werd geplaatst. En dit alles *‘anderen tot exempel’*. Deze laatste ‘bijkomende straf’ werd door de mensen als zeer oneervol ervaren. Soms werd een ‘gunst’ verleend: het lijk mocht worden begraven op het galgenveld of, een nog grotere gunst, in alle stilte door de familie op het plaatselijke kerkhof.

14. Na afloop van de executie

Alle personen die bij het uitvoeren van een doodvonnis betrokken waren, gingen na afloop in een herberg wat eten en drinken. Die personen waren: de drost of diens vertegenwoordiger, de richter, de twee bijzitters van het gerecht (de keurnoten), de landschrijver, de scherp-rechter en zijn helpers, de dienaren

van de drost die voor de bewaking van de gevangene hadden gezorgd en dienst hadden gedaan tijdens de executie ter voorkoming van onregelmatigheden, de advocaat-fiscaal, de advocaat van de geëxecuteerde en de priester/predikant die de gevangene had bijgestaan.

15. Heksen, heidens, joden en ketters

Tijdens oorlogen, waarbij de joden vaak als onderdrukkers en landverraders werden afgeschilderd, vluchtten veel joden uit Oost-Europa naar het westen. En ook daar waren ze niet welkom, zelfs niet bij hun geloofsgenoten. Vandaar dat ze vaak op het platteland bleven hangen en daar vaak in beneden opereerden om in hun levensonderhoud te voorzien. Het gevolg was dat men hard tegen hen ging optreden. Zo konden in de loop van 1723 in Gelderland joden zonder verder bewijs van een bijzondere schuld worden opgepakt en veroordeeld, als ze zich buiten de ‘gemene wegen begaven en ten plattelande overnachten’. Datzelfde lot trof de zigeuners, de ‘heidens’. Zoals al eerder vermeld, zijn we voornemens in een toekomstig artikel nader in te gaan op het fenomeen heksen, tovenaars en weerwolven.

16. Het proces tegen Jacob Gerrits/ Gerritsen (1713)

We hebben geprobeerd hierboven een beeld te schetsen van de wijze waarop in het Ambt Wisch voor 1800 criminele processen werden gevoerd. Het proces uit 1713 tegen Jacob Gerritsen is hiervan een aardige illustratie. Het speelt zich af tussen 26 januari en 15 april 1713 (11).

Jacob Gerritsen wordt geboren in de *Hillekes* in het kerspel *Drempt* in het Richterambt van Doesborg. Op 17 augustus 1695 wordt hij, blijkens een latere verklaring, *gedoopt* door ds. Coningsveldt uit Drempt. Hij is dus nu, in januari 1713, 17 jaar oud en nog *minderjarig* (minoris). Jacob is *'klein van gewas en persoon (positie) na sijne jaeren'*, heeft een bruine huid en is niet erg snugger. De advocaat-fiscaal zegt van hem: *'Iemandt van gering verstandt en oordeel'*. Jacobs vader, de daghuurder *Gerrit Gerritsen*, is al een jaar of zes dood. Jacob heeft hem niet goed gekend. Hij is wel op zijn begrafenis geweest *'maar een klein kindt so dat hij sijn vader ten vollen niet gekent heeft'*. Zijn moeder, Enneken geheten, is weduwe gebleven. Op haar is niets aan te merken. Jacob woont al een paar jaar bij verschillende boeren in de omgeving van Drempt voor wie hij schapen hoedt, helpt bij het binnehalen van de oogst of de ploeg drijft.

Zo is hij geweest bij *Willem Mulling* tot Hummel, bij *Nienhoff* in Drempt en bij *Henrick Flemming* in den weer over de IJssel. Soms maakt Jacob zich schuldig aan *'dieverie'*. Zo steelt hij uit de broekzak in de kleerkist van een zekere Hendrik, de knecht van Hendrick Vleemingk over de IJssel voor Doesburg, vijf gulden en *'verteert'* die. Thuis bij zijn moeder kan hij zijn handen ook niet altijd thuis houden. In de zomer van 1712 steelt hij een rock (niet de regiments rock !) uit de kleerkist van zijn broer, die soldaat is in 's Lands Dienst onder de Heer van Slangenburgh, en verkoopt (verset) die tijdens de Weelse ommedraght voor één gulden aan een jood in Wheel; een jode die *'oock glaasen maakt.'* Jacobs moeder koopt hem terug. En bij zijn moeder, bij wie nog een broertje van Jacob woont, heeft hij recentelijk tweemaal een schepel rogge weggehaald (een deel van het loon van zijn zuster) en in Doesburg verkocht aan Gerrit Janssens voor in totaal twee gulden en 3 stuivers. Die verteert hij vervolgens in Doesborgh. Jacob heeft twee zusters. De ene is getrouwd, woont in Arnhem en stuurt wel eens wat geld op naar haar moeder. Ook de vrouw van de soldaat, die bij Hendrick Smit woont, ondersteunt haar schoonmoeder. De andere zuster woont

bij de koster in Drempt en geeft haar moeder soms wat rogge. Knechten nemen de onnozele Jacob nogal eens in de maling. Vrienden heeft hij niet. *Willem Janssen*, die knecht is bij *Geurt Kets* op 'Kets' in Hummeloe, met wie Jacob zondags vaak naar de kerk gaat, ranselt hem vaak af en leert hem roken. Willem Janssen komt ook uit Drempt. Zijn ouders wonen er aan het veen.

Jacob heeft in het verleden de schapen gehoed van *Willem Wijcherink/Mullink* op 'Mullink' in Hummeloe (Hummel). Eind januari 1713 gaat hij daar weer heen voor werk. Dat werk krijgt hij: placken (plaggen) maijen (steken). Op *donderdagsavond 26 januari 1713* is Jacob aanwezig op een spinmaal bij de boer op 'de Sande' (12). Half dronken duikt hij zijn nest in op de hilde bij 'Mullink'. Tussen twee en drie uur 's nachts staat hij op en gaat naar de paardenstal. Daar staan drie paarden en een veulen. 's Avonds heeft hij gezien waar de trems (paardenbit) hangt. Jacob kiest het een na beste paard uit, een bruine *6-jarige Coll/Coldt merrie*, doet haar de thuijn (trens) aan en vertrekt ongezien van de boerderij. Waar hij naar toe wil? Jacob heeft geen idee. Hij is nooit verder geweest dan Doesburg, Hummelo en Wheel. In Weel is hij niet zo bekend. Hij kent er alleen maar Jan

Herfkens met wie hij vorig jaar (1712) op een ommedragt (processie) is geweest. Onderweg vraagt hij bij een boerderij de weg naar *Hessenland*. 'Volg het hessen-spoor, dan kom je er vanzelf,' vertellen ze hem. In dat land wil hij het paard verkopen en van het geld gaan leven. En als dat op mocht raken, dan gaat hij terug naar huis. Zo simpel is dat. Jacob rijdt om Deutinchem heen richting Varsseveld. In Varsseveld aangekomen wil hij wat kleding en een paar schoenen kopen. En dat kost geld. Hij besluit in Varsseveld bij het hecken 'zijn' paard voor f 50,- - te veilen. Maar dat bedrag heeft niemand er voor over. Uiteindelijk wil de *ondervoogd Willem Arentsen/Arntsen* de merrie wel kopen voor f 20,- -. Maar hij vertrouwt het zaakje niet: '... *siende de saeken niet richtig te sijn*'. Hij houdt Jacob aan en draagt hem over aan justitie. Die sluit hem op in de gevangenis van Terborg. Op 'Mullink' in Hummel ontdekken ze de diefstal. *Evert Mullink* en *Derk Hendriks* spoeden zich naar de rechter van het Ambt Hummelo, *Henric Danen*. Zij geven namens Willem Wijcherink de diefstal van het paard aan en spreken het vermoeden uit dat de eveneens verdwenen scheper Jacob die diefstal wel zal hebben gepleegd. Die verklaring wordt door de rechter 'bij hantastinge in *edes plaetse*' opgenomen, van

handtekening voorzien en met zijn cachet gezegeld op 28 januari 1713. Met deze verklaring kunnen beide aangevers nu bij de rechtbanken in de buurt langsgaan met het verzoek naar dader en paard om te zien. Kort nadien is het paard weer terug bij zijn eigenaar. Op 2, 3, 20 en 21 februari 1713 wordt Jacob verhoord door de *advocaat-fiscaal* van en namens beide regerende Heren van Wisch, *Doctor Oswald Tiellemans*, voor het gerecht van het Ambt Wisch (rechter Henric Moetzfeldt en de ceurnoten richter Schickhart en Bosboom). De landschrijver (griffier) Hermannus Bosboom noteert de gestelde vragen en de gegeven antwoorden. Jacob bekent *'buijten pijn en banden van ijser'* de diefstal van het paard. *'Berouw en boetveerdigheijt'* toont hij niet. Hij biecht op 3 en 21 februari ook de overige diefstallen op. Tiellemans concludeert dat hij te doen heeft met een persoon die *'overvloedigh de habitude van 't stelen heeft'*. Jacob doet nog iets. Hij beschuldigt, al op 2 februari, *Willem Janssen* op *'Kets'* van *'huijsbraek'*, *'diverie'* en *'medeplichtigheid'* aan de door hem, Jacob, gepleegde dieverijen. En hij doet dat bij herhaling zo gedetailleerd dat het vermoeden bestaat dat hij de waarheid spreekt. De advocaat-fiscaal heeft voorlopig werk genoeg. Eerst wil hij weten hoe oud Jacob precies is. Daartoe

komt correspondentie op gang tussen Wisch en Doesburg. Op 5 maart 1713 stuurt Johan Fredr. Haeck uit Doesborch een briefje waaruit blijkt dat Jacob 17 jaar oud is. Zelf dacht Jacob dat hij 13 of 14, hooguit 15 jaar oud was. Dat had hij van zijn moeder gehoord. Eén ding is nu zeker: aan Jacob kan als minderjarige (minoris) niet de doodstraf (door ophanging) worden opgelegd.

Het Landgerecht van de Hoogheid Wisch licht schriftelijk rechter *Bernard Coesvelt* van het Richteramp te Doesborgh in over wat Jacob beweert over Willem Janssen. Dat betekent voor hem werk aan de winkel. *Willem Janssen* wordt opgesloten. Jacobs beweringen worden uitgebreid geverifieerd. Er wordt in de omgeving ook navraag gedaan naar het gedrag van Willem Janssen. Er wordt niets gevonden (of de mensen houden hun mond) dat Jacobs beweringen zou kunnen staven. En over Willem Janssens gedrag? Niets dan lof! Geurt Kets, de broer van Willem Janssen, Jacobs schoonzuster en Berent uit Drempt bezoeken Jacob in Terborg. Boer Kets vraagt daarbij, althans volgens Jacob, aan Jacob: *'dat hij Willem niet beclappen moeste. Hij soude maacken dat Jacob loss quam, soo gau als Willem loss wass en souden dan tegen vastenavont dicke bier met hem drincken'*.

Op 20 februari herroept Jacob de beschuldigingen maar op 21 februari herhaalt hij die. ‘Durf je’, zo wordt Jacob gevraagd, ‘in presentie van Willem dit staande te houden?’ En Jacob antwoordt: *Ja. Waarom soude ick hem sulx niet dorven seggen?*

Op een avond wordt hem het eten gebracht. In het gat waardoor het eten wordt aangereikt, wordt een brandende kaars geplaatst. Na het eten steekt Jacob m.b.v. die kaars een pijp toeback op. Hij trekt, omdat hij het koud heeft, een draad uit zijn hemd, maakt er een lont van en steekt wat stro in brand. Het loopt uit de hand. Al het stro gaat in vlammen op.

Rechter Bernard Coesvelt zit danig met Janssen in de maag. Wat moet er nu gebeuren? Het Provinciale Hof in Arnhem adviseert desgevraagd de gevangenen met elkaar te *confronteren*. Dat gebeurt in de Kraeck voor Doesborgh op 20 maart 1713. Jacob en Willem moeten daar voor de gerechten van het Richtersamt Doesborgh (Stadhouder Bernard Coesvelt en de gerichtsmannen Jellis Jelisen en Rutger van Elsen en de landschrijver) en die van de Hoogheid Wisch (drost Henric Moetsvelt en stadhouder en landschrijver Hermannus Bosboom) verschijnen. Eerst blijft Jacob bij zijn beschuldigingen. Dan herroept hij deze. Hij

verklaart Willem Janssen *‘onnosel en onschuldig’*. De rechters geven Jacob enige bedenktijd. Maar hij blijft bij zijn verklaring. Jacob verklaart desgevraagd dat hij Willem heeft beschuldigd omdat die hem *‘wel dikwils hadde geslagen en toeback leeren drincken en oock dat bange wass als weer loss quam, dat Willem hem soude afrossen’*. Op 28 maart 1713 verklaren de Raden des Fürstendoms Gelre en Graefschap Zutphen te Arnhem, als antwoord op Coesvelts brief d.d. 23 maart 1713, Willem Janssen vrij en onschuldig en ordonneren Bernard Coesveldt om Willem Janssen vrij te laten. Jacobs dossier wordt nu door Tiellemans aan de rechtbank van het Ambt Wisch officieel ter hand gesteld. Die kan beginnen met het te lezen en te examineren. Daarna kan de zaak voorkomen. Op 3 april 1713 verschijnt Jacob voor het Hoogh Edelen Landgericht der Hoogheid Wisch. Dat bestaat uit drost Diederick Thiellemans en stadhouder Schickhart met als ceurnoten Doctor Schickhart en richter Hermannus Bosboom. Oswald Tiellemans leest de aanklacht voor. Jacob worden een aantal zaken ten laste gelegd: diefstal van het paard, de rok, de f 5,- -, de rogge en het valselijk beschuldigen van Willem Janssen. Jacob bekent weer alles. De straf, zo stelt de advocaat-fiscaal, moet worden bepaald na

advies van externe juristen. Het hele dossier wordt opgestuurd naar twee rechtsgeleerden in Doesburg (o.a. Van Lamzweerde). Op 11 april 1713 verschijnt Jacob nogmaals voor de rechtbank. De aanklacht en Jacobs confessie worden nogmaals voorgelezen en hem wordt gevraagd of hij bij zijn confessie blijft. Het antwoord is: ja.

Het dossier komt op 15 april 1713 uit Doesburg terug. De geadviseerde uitspraak (voorzien van een uitgebreide motivering) van het Landgericht der Hoogheit Wisch moet luiden: *'...alle welke oeveldaden en delicten in een landt daer de Justitie vigeert niet kunnen geleden, maer andere ten exempel gestraft moeten worden. Ten gevolge van het welke 't voorschreven gerichte met advis van onpartijdige rechtsgeleerden op alles geleth en overvogen wat in desen eenigsins te overwegen soude, in naem van bejide regerende Heeren doende recht, condemneert den gevangen Jacob Garrits om ter plaetse daer men gewoon is criminele justitie te doen, strengelike geeeselt te worden en vorders voor sijn leven lang elders in een bequaem Rasphuijs tot sijn costwinning geconfineert te blijven'*. De reden dat Jacob wordt opgesloten in een rasphuis: *'Ten welken opsigt nij den gevangene naer het ontfangen van die extra-ordinaris straff van geesseling los gelaten wordende voor desselfs beteringe heel beducht zijn. Daerom tot voorkominge van meerder quaet pro bono publico (algemeen belang) het dienstigst hebben*

gijndeelt dat hij nae een strenge geesseling voor altoos geconfineert (opgesloten) sal blijven'. Op 15 april 1713 vonnist rechter Van Moetzel conform het advies aldus. De geseling zal aan de stenen kaak in Terborg hebben plaatsgevonden. Waarschijnlijk is Jacob in het rasphuis van Arnhem terechtgekomen.

17. Terechstellingen op het Galgenveld in Silvolde in 1726

Hendrik Graal, onderschout (en tevens schoolmeester/koster) van het kerspel Silvolde, signaleert dat zich in 'de Lovink' een aantal 'heidens' (zigeuners) ophoudt.

Deze groep was dus in overtreding. Graal meldt hun aanwezigheid op 11 mei 1726 aan stadhouder J.H. Bosboom. Die geeft hem opdracht met mensen uit de beide rotten van het dorp Silvolde deze heidens 'in apprehensie' te nemen. 's Nachts wordt de groep, die in een houtwal in 'de Lovink' ligt te slapen, door een overmacht van mensen uit het dorp Silvolde overvallen, gevangen genomen en opgesloten in het cachot onder in de ronde toren van Huis Wisch.

De groep bestaat uit (13):

- *Christiaan Franssen* en diens echtgenote, *Florentine Henderijcks*,
- *Henderijck (alias Simon) Jacobsen* en diens vrouw *Leen*,
- *Marie Magdalene Andriessen*, tussen de 60 en 70 jaar oud,

- de 20-jarige *Jenne Catarijene Degilias*
- *Willem Degilias*, een jongen van een jaar of 12, en
- twee kinderen.

Totaal dus 9 personen.

De advocaat-fiscaal, *Dr.O.P.Hoewel*, die in dit proces voor het Hoogedelen Landgerichte der Hoogheijt Wisch als aanklager optreedt, omschrijft de groep als volgt: *Datt die beclaeghdens te saemen zijn van sulcken soort van menschen soo men doorgaans*

en vagabonden’. De groep komt uit het buitenland en hield zich voor de arrestatie al enige tijd op het territoir van de Hoogheijt Wisch op. Op basis van wat we boven uitvoerig hebben beschreven, zal duidelijk zijn hoe de gevangenen (waarschijnlijk) zijn behandeld en hoe hun verhoren die uiteindelijk tot een uitspraak hebben geleid, zijn verlopen. De verhoren, briefwisselingen (o.a. met de Bannerij van



Heenkundige vereniging *Old Sillerold*

noemt beijdens en hejdinnen. Datt haer geheele levensloop en bedrieff eenigh en alleen bestaet in landt op landt neer turmatim (in groepen, bendes) te vageeren (als vagebonden rond te trekken) en dusdaenigh met schooijen en rooven, beedelen en steelen hun leven te onderhouden. ... datt die gedetineerdens niet anders zijn dan een t'zaemen gerott

Het ritueel van de terechtstelling

Baer en Lathum) en de oculaire inspectie leveren o.a. de volgende gegevens op:

- Christiaan Franssen is al minstens tweemaal eerder geselsd en gebrandmerkt. Nog onlangs zijn Christiaan en zijn vrouw, Florentine Henderijcks, in Lathum gege-

geseld gebrandmerkt en uit Gelre verbannen,

- Henderijck (alias Simon) Jacobsen al minstens tweemaal eerder gezeseld en gebrandmerkt. ; Ook hij is onlangs nog in Lathum gezeseld, gebrandmerkt en uit Gelre verban-

nen.
- Marie Magdalene Andriessen is al minstens viermaal gezeseld en gebrandmerkt, en

- Willem Digilias is medeplichtig aan een diefstal die in Elten is gepleegd.

De ambtman en richter van de Bannerije van Bar en Lathum komt naar Terborg en wijst de gevangenen aan die onlangs in Lathum zijn gezeseld en gebrandmerkt.

Op grond van de zeer scherpe placaten (wetten) van de Staten van de Provincie Gelre en het Graefschapp Zutphen was deze groep in perpetuum (levenslang) verbannen. Enkel het feit dat deze (verbannen) groep zich ophield op het territoir van de Hoogheid Wisch, dat resorteert onder het Fürstendom Gelre en het Graefschapp Zutphen, is reden genoeg voor het opleggen van een straf (minimaal verbanning). Maar er moet op grond van de plakaten een zwaardere straf worden opgelegd. Het *plakkaat van 1723* stelt immers:

‘... datt diegeene soo sigh noemen mett den naeme van hejidenen off hejiddinnen, sigh onderstaen (durven) tott deesen Fürstendom Gelre en Graeffschap Zutphen oover te gaen (zich vestigen), voor d’erstemaal datt geappehendeert off in hande van justitie sullen zijn geweest, publijcken sullen worden gegeeselt en gebrandtmercket, en voor de tweedemaal sonder conniventie (pardon) off forme van proces opgehangen’. Christiaan, Florentine, Henderijck en Marie Magdalene behoren volgens dit plakkaat *‘met den koorde’* te worden gehangen en Leen en Jenne Catarij-ene Degilias moet worden gezeseld en verbannen. Gezien haar leeftijd wil men voor Marie Magdalene een uitzondering maken. Alvorens het vonnis uit te spreken, vraagt de rechtbank daarover advies aan de Zutphense juristen F.R. van Lathum en L.Welmers. Hun schriftelijk antwoord bereikt de rechtbank op 4 juni. Op 5 juni 1726 gaan drost Marle, de stadhouders Bosboom en Spoor en de advocaat-fiscaal Hoevel in bijwezen van de Terborgse predikant Loderus naar het cachot op het Huis Wisch om het vonnis aan de gevangenen mee te delen. De twee volwassen mannen en één van de volwassen vrouwen zullen worden gehangen en de drie overige vrouwen zullen worden gebrandmerkt en bij de Bonte Brug uit het Ambt Wisch worden gezet (verbannen).

Willem Degilias en de twee kinderen hebben niets te duchten. De Terborgse dominee Loderus blijft die dag en de daarop volgende nacht bij de gevangenen en wordt de volgende morgen afgelost door de Silvoldse dominee Van Raaij. En die de ter dood veroordeelden voor het hoofd kust en hen beweent. Nu doet zich een probleem voor. Waar in Silvolde ligt de executieplaats, waar moeten de daartoe veroordeelden worden gehangen? Van oude, betrouwbare inwoners van Silvolde verneemt stadhouder Bosboom desgevraagd dat er in 1671 door de Heren van Wisch opdracht is gegeven om op de Roomberg in Silvolde een galg op te richten i.v.m. een op handen zijnde executie. De Heer van de Ligtenberg op wiens grond de galg zou komen te staan, had zich daartegen verzet. Het kwam zelfs tot een proces. En tijdens dat proces ontsnapte de dader, ene Dersken geboortig uit Terborg, die vanwege diefstal van wat spek uit het Huis Wisch zou worden opgehangen, uit haar kerker op het Huis Wisch door een gat in het gewelf. Desondanks wordt de galg in 1671 opgericht. En wel op de plaats in de Roomberg waar men de vergane palen van een vorige galg in de grond aantreft. Voor 1671 was de Galgenberg in Silvolde dus al een executieplaats,

moeten er mensen zijn opgehangen. Tot 1726, 55 jaar lang dus, is die nieuwe Silvoldse galg niet gebruikt. Er zijn in die periode (1671-1726) in de Hoogheid Wisch wel misdadigers veroordeeld. In 1699 bijvoorbeeld een zekere *Bernd Lansing*, een 25/26-jarige schapendief uit Vreden. Hij werd in Terborg aan de oude Kaak geselsd en gebrandmerkt met de strop om de hals en over de Strangbrug naar Etten verbannen (15). En acht jaar later, in 1707, wordt *Willem Gemming* uit Varsseveld in Terborg onthoofd (15). Hij had zijn verloofde, *Jutte Keijzers*, met wie hij ‘vleesliken ommegang’ had gehad en die zwanger van hem was, doodgeschoten. Haar lichaam werd gevonden onder het ijs van de beek in Varsseveld. In een kist werd de onthoofde Willem vervolgens naar zijn oudershuis gebracht en ‘s nachts op het kerkhof van Varsseveld in alle stilte zonder enige ceremonie begraven. Dat moet een gunst zijn geweest! Tussen 1707 en 1726 heeft geen executie in de Hoogheid Wisch plaatsgevonden. De Silvoldse galg uit 1671 bleef dus ongebruikt. Het hout verrotte en de galg verdween uit het landschap. En nu is het 1726. En er is weer een galg nodig. De Heren van Wisch laten hout houwten in de tweeherige Nottel. De bouwlieden van Weghorst en Overmaat moeten het naar de

Roomberg brengen. Daar wordt door de Silvolde *timmerman Bernt Gerritsen* van het hout een galg, een geselpaal en twee laddertjes gemaakt (elk van drie sporten).

Bosboom geeft enige inwoners van het dorp Silvolde opdracht om op de executieplaats de gaten te graven voor de staanders van de galg en de geselpaal. Op 6 juni 1726 gaan stadhouder Bosboom en richter Spoor naar het galgenveld om toe te zien op het oprichten van de galg en de geselpaal. Bosboom gebiedt de mensen de galg en geselpaal op te richten. Dat weigeren zij. Eerst moet de stadhouder zelf de hand aan het hout slaan. Dat doet Bosboom tenslotte. Gezeten op zijn paard laat hij zijn zweep even op de dwarsbalk rusten. Dan richten de mensen de galg en de geselpaal op. Vervolgens vragen de werkers Bosboom even te controleren of de palen recht staan. Terwijl Bosboom dit doet, vormen de werkers een kring rondom hem. Op zijn vraag wat dit te betekenen heeft, antwoorden ze dat ze recht hebben ('older gewoonte') op bier. Daarop geeft Bosboom opdracht dat ze twee tonnen bier kunnen gaan drinken in 'de Zwaan' in het dorp Silvolde op kosten van de Heren van Wisch: namens elk van de Heren van Wisch (Bergh en Wisch) één.

En dat moet een 'feest' zijn geworden: een vat bier bevat ongeveer 150 liter! Alles lijkt nu gereed voor de uitvoering van de vonnissen. Alleen nog een wagen die de veroordeelden naar het Galgenveld moet brengen? De ondervoogd (onderscholt) van Varsseveld, *Willem Arntzen*, weet te vertellen dat de pachters van de *boerderij Naves Nessenkamp* die moeten rijden. Daarvoor zijn zij vrijgesteld van de jaarlijkse herendiensten. En die pachters, dat zijn op dat moment hij en zijn neef Harmen Hesseling uit 't Witte Paard' in Varsseveld. Zij sturen twee wagens waarop de veroordeelden en de drie predikanten naar de executieplaats worden gebracht en na de executie de beide ladders naar de allee van het Huis Wisch brengen. De drie ter dood veroordeelden worden, omhangen met roeden, ten aanschouwe van de overige zigeuners, met uitzondering van de beide kinderen, opgehangen. Daarna worden de drie overige vrouwen, te beginnen met de jongste gezeseld en gebrandmerkt en tenslotte over de Bonte Brugge uitgebannen. En ... de heren van het gerecht, de advocaat-fiscaal, de drie predikanten en enige genodigden genoten vervolgens op die late namiddag na gedane arbeid van een genereuse maaltijd...

Bronnen en noten:

1. Bij het schrijven van dit artikel is gebruik gemaakt van m.n. de volgende bronnen:

- Lensen, Leo, en Heitling, Willy H., *Tussen schandpaal en scharot*. Boeven, booswichten, martelaren en hun rechters. Zutphen, z.j.;

- *Gelders Archief (GA) toegangsnummer 0209 (Oud-Rechterlijke Archief Ambt Wisch) de nummers 168 t/m 181 en 199*, en

- Schlüter, Dick, *Met den koorde of door het zwaard*. Criminele rechtspraak, dood- en lijfstraffen in Twente vanaf de middeleeuwen. Oldenzaal, 1994.

2. De Heer van Bergh als Heer van Wisch vermindert in 1676 de straf van Bernt Zellen tot 50 ducatonen. Bernt had in december 1674 achter 'de Zwaan' in Silvolde uit noodweer Jan Welsink doodgeschoten (GA 0209 170).

3. GA 0209 173 (1707). De 35-jarige Marten Craemer, de 22-jarige Stoffel Ruering en de 27-jarige Herman Ruering houden in 1707 de wacht bij de gevangengenomen Willem Gemming uit Varsseveld. Die zit in Terborg vast wegens moord op zijn zwangere verloofde Jutte Keijser, met wie hij weigert te trouwen. Op weg naar de Pollen/ de Pollart op St. Nicolaasavond (zaterdag) scheldt zij hem uit voor tovenaar en weerwolf. Bij de spieck/spicke/spieke (loopplank?)

over de beek in Varsseveld slaat hij haar tussen 6 en 7 uur het hoofd in met zijn roer, snaphaan (geweer) en schiet haar vervolgens door het hoofd. Zij valt van de spieke in de beek. Haar lichaam wordt gevonden, liggend onder het ijs. Gemming, bang voor tortuur, probeert de bewakers om te kopen. Zonder tortuur bekent Willem tenslotte. Hij wordt onthoofd.

4. GA 0209 174 (1713).

5. Een kerspel, parochie, bestond uit een dorp en meestal enkele buurschappen. Het gedeelte van de kerspel rondom de kerk werd 'het dorp' genoemd. Zowel het dorp als de buurschappen waren weer onderverdeeld in rotten. Het dorp Silvolde kende 2 en de beide buurten samen 3 rotten. Totaal dus 5. Buiten deze opsomming valt de Hoge Heerlijkheid Lichtenberg.

6. GA 0209 199.

7. Waardt, Hans de, en Blécourt, Willem de, *De regels van het recht*. Aantekening over de rol van het Gelderse Hof bij de procesvoering inzake toverij, 1543-1620.

In: Gelre. Bijdragen en Mededelingen. Deel LXXX (1989) p.29.

8. Noot 6

9. Het *godsoordeel* is geïntroduceerd door de christelijke *Franken*. Wanneer een man door een andere familie werd beschuldigd van een misdrijf dan vastte hij eerst drie dagen. Tijdens een plechtige

ceremonie en in aanwezigheid van een priester *pakte hij een stuk ijzer uit een ketel met kokend water*. Hij liep drie stappen en legde het ijzer neer. Vervolgens werd zijn arm verbonden. Ging zijn arm ontsteken, dan betekende dat schuld. Heling was een teken van onschuld. Ontsteking en heling, zo was de overtuiging, ontstonden door een ingrijpen van God. Bij schuld moest de betrokkene zijn straf ondergaan of zijn familie moest, al naargelang de aard van het misdrijf, een *zoengeld* betalen. Een andere manier om via een ingreep van God een geschil te beslechten, was een *tweekamp* tussen vertegenwoordigers van de twee partijen. De betrokken families huurden dan een *prijsvechter* in. Ook kende men de *waterproef*. Iemand werd op het water geworpen om te zien of hij vanwege zijn misdaad door het water werd verworpen en dus dreef, of door het water aangenomen werd, dus zonk en dus onschuldig was. In 1215 verbood paus *Innocentius III* de clerus aan gods-oordelen deel te nemen

Dit betekende de nekslag voor dit juridische instrument om schuld en onschuld vast te stellen. De waterproef kende een opleving tijdens de vervolging van heksen in de 16^e en 17^e eeuw. Tortuur werd in de 13^e eeuw de ‘opvolger’ van het gods-oordeel. En met de tortuur verscheen ook de scherprechter ten

tonele.

10. Bouwer, Klaas, *Voor profijt en genoeg*.

De geschiedenis van bos en land-schap van de Zuidwest-Veluwe. Utrecht, 2008, p.115.

11. GA 0209 174.

12. In de wintermaanden kwamen in Oost-Nederland wel de boeren-meisjes op een boerderij bij elkaar om de avond gezellig keuvelend en spinnend of handwerkend door te brengen. Op zo’n avond kwamen ook de jongens af.

13. * GA 0209 176;

AHB (Archief Huis Bergh) inv ringsno.4167. Dit stuk wordt besproken in:

- Ligterink, J., *De galg op de Roomberg te Silvolde*. In: Contactorgaan ADW, april 1994 pp.28-35;

-Kolks, H.L.J., en Dorrestijn, B.J., *Met het oog op Silvolde*. Ulft 1989 2^e druk p.21.

14. GA0209 invoeringsno.171.

15. GA 0209 invoeringsno.173. noot 3.

Cursus Oud-Schrift

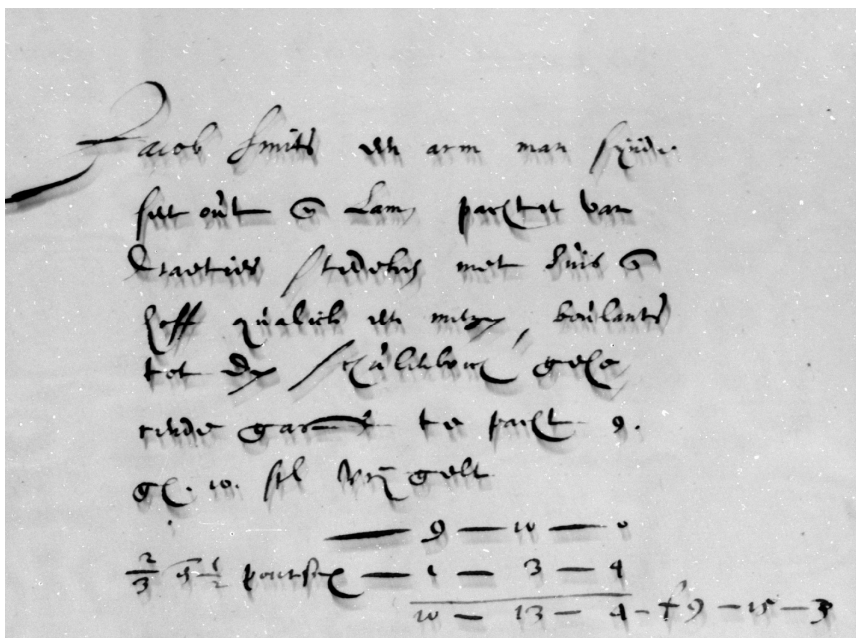
Onder aan deze pagina hebben we een artikel uit het verpondingskohier (belastingkohier) van Silvolde van het jaar 1647 afgedrukt. Het betreft het Gaeties Stedeken van Jacob Smits. Later kreeg de Gaetiesstede de namen Smitsstede, Hoogenkamp en Toebees. Het tegenwoordige adres is: Egginkstraat 4, Silvolde.

Het stukje is geschreven in een bepaald handschrift; één van de vele uit de 16^{de} en de 17^{de} eeuw. Het is interessant om met die handschriften en de geschiedenis in het algemeen bezig te zijn.

Daarom organiseren we voor de leden en andere belangstellenden in het begin van 2011 acht cursusavonden oud-schrift. Het minimum aantal cursisten is acht personen. De start is half januari en we komen om de andere week bij elkaar. De kosten bedragen ongeveer € 35.- per persoon.

Men kan zich opgeven bij de cursusleider, de heer Hans Ligterink te Barlo-Aalten, tel. 0543-451267 of e-mail: hans@barlo.nl
Doen!

Heenkundige vereniging Old Silverold



Activiteitenkalender 2010-2011

Old Sillevold

Zaterdag 11 september

Open Monumentendag

in de gemeente Oude IJsselstreek
Start bij café 't Centrum te Silvolde

Dinsdag 19 oktober, 20.00 uur, bij Herberg Jan

Klankbeeld Eric Kunst en tante Annelies Kunst

Woensdag 17 november, 20.00 uur, bij 't Molentje

Openbare Avond met het klankbeeld 'Alles gaat veurbi-j. Boer'n van gistr'n', onder redactie van Fons Rouwhorst en Henk Graaskamp te Vorden

Woensdag 12 januari, 20.00 uur, bij 't Centrum

Soosavond met een lezing Theo Willemsen: Een speurtocht van 180 jaar door het kadaster, toegespitst op de omgeving van de boerderijen Vels, Borggreven, Kleine Nottel en het Huis Lichtenberg

Dinsdag 22 februari, 19.30 uur, bij Herberg Jan

Jaarvergadering en lezing over de geologie van Silvolde en omgeving door de oud-plaatsgenoot Harry Massop te Duiven

Woensdag 23 maart, 20.00 uur, bij 't Centrum

Soosavond met een film over de machinist/antiquair Jan van Giersbergen aan de Berkenlaan

Dinsdag 19 april, 20.00 uur, 't Centrum

Soosavond met een film over Egbert Hermesen, voorzitter van Silvolds Belang

Woensdag 8 juni, start om 19.00 uur op het Marktpllein

Zomeractiviteit 'Bezondere bomen kijken' waarna bezoek familie Verheij op de Beesterboer

Wijzigingen voorbehouden.

Voor meer informatie kijk op:

www.oldsillevold.nl/activiteiten

Heemkundige vereniging

Old Sillevold

Opgericht 18 februari 1997

Bestuurssamenstelling:

Voorzitter:

Bernard Dorrestijn

Vice-voorzitter:

Theo Koolenbrander

Secretaris:

André Tangelder
Prins Willem Alexanderstr. 5
7064 GH Silvolde
tel. 0315-32 75 90
Email:
info@oldsillevold.nl

Penningmeester:

Anja Arendsen
Ulftseweg 30
7064 BD Silvolde
tel. 0315-32 55 50
Email:
info@oldsillevold.nl

Bestuursleden:

Leo Helmink
Ton van der Kemp
Els Kraan
Annie Raben

Lidmaatschap:

Vanaf € 13,50 per jaar.

Bankrekening: 9798.45.432
C.V.B. bank Silvolde
t.n.v. penningmeester
Old Sillevold

www.oldsillevold.nl

**Rabobank
Graafschap Zuid**

**G. Wildenbeest
Werk op maat**

**Maurits Heebink
Tuinbeheer**

**Notariskantoor
Muijsers**

**Paul Klomberg
Assurantiën**

Winkelhorst Ledermode

Rijnlandhaven Makelaardij

Hecosys Computers

Bouwbedrijf Lankveld

De heemkundige vereniging dankt de op deze pagina genoemde bedrijven en organisaties voor hun financiële ondersteuning.

[illegible]